

УДК 37.07

О. Пастовенський,

доктор педагогічних наук,

професор кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін

КЗ «Житомирський ОШПО» ЖОР

САМООЦІНЮВАННЯ ОСВІТНІХ ТА УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСІВ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У Законі України «Про освіту» (2017) зазначено, що одним із принципів освітньої діяльності є забезпечення якості освіти.

У статті 41 цього ж закону наголошується на необхідності формування системи забезпечення якості освіти, важливою складовою якої є внутрішня система забезпечення якості освіти (ВСЗЯО) [1].

Відповідно до статті 42 Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) Державна служба якості має розробити, а Міністерство освіти і науки України затвердити методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти [2].

Такі рекомендації були розроблені й затверджені наказом МОН України від 30.11.2020 р. № 1480. У них запропоновано формувати внутрішню систему з урахуванням таких етапів, як визначення компонентів ВСЗЯО, забезпечення функціонування цих компонентів та *самооцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти* (ЗО). Причому в зазначених рекомендаціях підкреслюється, що положення про внутрішню систему ЗО може визначати цілі внутрішньої системи; її компоненти, а також *періодичність і механізм самооцінювання* [3]. Тобто самооцінювання освітніх і управлінських процесів є одним з основних компонентів ВСЗЯО.

У зазначених методичних рекомендаціях закладам освіти пропонується в процесі формування ВСЗЯО використовувати підхід, що синхронізується із системою оцінювання інституційного аудиту, або розробляти ВСЗЯО на основі власного підходу, врахувавши основні компоненти внутрішньої системи, визначені законодавством [3].

Більш доцільним, на наш погляд, є перший варіант, який дасть змогу використати під час самооцінювання критерії та індикатори, що застосовуються під час проведення інституційного аудиту закладів освіти [4].

Тому самооцінювання доцільно проводити за 4 напрямками (освітнє середовище, система оцінювання результатів навчання учнів, педагогічна діяльність педагогічних працівників, управлінські процеси ЗО) і 15 вимогами, використовуючи 52 критерії та 99 індикаторів, що представлені в Додатку 1 до

Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти «Критерії та індикатори оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти (у сфері загальної середньої освіти)» [4].

Відповідно до зазначеного Порядку рівнями оцінювання є: високий (4 б.); достатній (3 б.); вимагає покращення (2 б.); низький рівень (1 б.)

Водночас зауважимо, що для оцінювання освітніх і управлінських процесів достатньо спочатку знайти значення індикаторів, на їхній основі – критеріїв, а потім оцінити вимоги й напрями. Наприклад, під час аналізу системи оцінювання результатів навчання учнів, що здійснюється в процесі проведення інституційного аудиту, на основі індикаторів 2.1.1.1 та 2.1.1.2 можна отримати значення критерія 2.1.1. Аналогічно на основі критеріїв 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3 можна оцінити вимогу (правило) 2.1. Згодом на основі оцінок вимог 2.1, 2.2; 2.3 можемо оцінити напрям 2 «Система оцінювання результатів навчання учнів» (рис. 1).

2. Система оцінювання результатів навчання учнів	2.1. Наявність системи оцінювання результатів навчання учнів, яка забезпечує справедливе, неупереджене, об'єктивне та добросесне оцінювання	2.1.1. Учні отримують від педагогічних працівників інформацію про критерії, правила та процедури оцінювання результатів навчання	2.1.1.1. У закладі оприлюднено критерії, правила та процедури оцінювання результатів навчання учнів
			2.1.1.2. Частка учнів, які в закладі освіти отримують інформацію про критерії, правила та процедури оцінювання результатів навчання
		2.1.2. Система оцінювання результатів навчання учнів у закладі освіти сприяє реалізації компетентнісного підходу до навчання	2.1.2.1. Частка педагогічних працівників, які застосовують систему оцінювання результатів навчання учнів, спрямовану на реалізацію компетентнісного підходу
		2.1.3. Учні вважають оцінювання результатів навчання справедливим, неупередженим, об'єктивним, добросесним	2.1.3.1. Частка учнів, які вважають оцінювання результатів їх навчання в закладі освіти справедливим, неупередженим, об'єктивним, добросесним
	2.2. Систематичне відстеження результатів навчання кожного учня та надання йому (за потреби) підтримки в освітньому процесі	2.2.1. У закладі освіти здійснюється аналіз результатів навчання учнів	2.2.1.1. У закладі освіти систематично проводяться відстеження результатів навчання учнів
			2.2.1.2. За результатами відстеження здійснюється аналіз результатів навчання учнів, приймаються рішення щодо надання їм підтримки в освітньому процесі
		2.2.2. У закладі освіти впроваджується система формувального оцінювання	2.2.2.1. Педагогічні працівники за допомогою оцінювання відстежують особистісний поступ учнів, формують у них позитивну самооцінку, відзначають досягнення, підтримують бажання навчатися, запобігають побоюванням помилитися
	2.3. Спрямованість системи оцінювання результатів навчання учнів на формування в учнів відповідальності за результати свого навчання, здатності до самооцінювання	2.3.1. Заклад освіти сприяє формуванню в учнів відповідального ставлення до результатів навчання	2.3.1.1. Педагогічні працівники надають учням необхідну допомогу в навчальній діяльності
			2.3.1.2. Частка учнів, які відповідально ставляться до процесу навчання, оволодіння освітньою програмою
		2.3.2. Заклад освіти забезпечує самооцінювання та взаємооцінювання результатів навчання учнів	2.3.2.1. Педагогічні працівники в системі оцінювання результатів навчання учнів використовують прийоми самооцінювання та взаємооцінювання

Рис. 1. Схема оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти

Для того, щоб на основі кількох оцінок отримати одну узагальнену оцінку, визначимо середнє арифметичне цих значень.

Для переведення можливого дробового значення в ціле число (1; 2; 3 чи 4 – відповідно до рівнів оцінювання) використаємо шкалу визначення рівня якості освітньої діяльності, що запропонована в методиці оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу загальної середньої освіти під час інституційного аудиту [5], де:

[1,00; 1,65] – низький рівень (1 б.);

[1,66; 2,65] – рівень, що вимагає покращення (2 б.);

[2,66; 3,60] – достатній рівень (3 б.);

[3,61; 4,00] – високий рівень (4 б.).

Наприклад, якщо значення індикатора 2.1.1.1 дорівнює 3, а значення індикатора 2.1.1.2 становить 2, то для знаходження значення критерія 2.1.1 обчислимо середнє арифметичне цих індикаторів: $(3+2):2=2,5$. Отримане число лежить у діапазоні [1, с. 66; 2, с. 65], а отже, визначає рівень, що вимагає покращення (2 б.). Аналогічно за критеріями оцінюються вимоги, а за оцінками вимог визначають оцінки напрямів.

Для знаходження значень індикаторів використаємо таблицю «Орієнтовні рівні якості освітніх та управлінських процесів для самооцінювання закладу освіти», яка пропонує для оцінювання освітніх і управлінських процесів 30 певні вербальні шаблони [5]. Для кожного з індикаторів у ній подано 4 його можливих варіанти, один з яких потрібно обрати (виділивши певним чином, зокрема рамкою), зважаючи на особливості конкретного закладу освіти. Це й установить значення розглянутого індикатора, який прописаний, у залежності від рівня оцінювання, в одному з чотирьох стовпчиків: 1; 2; 3 або 4 бали (рис. 2).

Якщо, наприклад, на території певного ЗО є нагромадження сміття, будівельного матеріалу, опалого листя, наявні поодинокі колючі дерева та кущі, але водночас в закладі щоденно здійснюється огляд території щодо її безпечності для організації освітнього процесу, а територія ділянки закладу частково освітлюється у вечірній та нічний час тощо, це дозволить виділити в Орієнтовних рівнях якості освітніх та управлінських процесів відповідні клітинки згаданої таблиці, де інформація про заклад освіти співпадає з вербальним шаблоном (рис. 2).

Рівні оцінювання якості освітньої діяльності закладу освіти			
Перший (високий), 4 б.	Другий (достатній), 3 б.	Третій (вимагає покращення), 2 б.	Четвертий (низький), 1 б.
Напрямок оцінювання 1. ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ			
1.1. Забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці			
1.1.1. Територія та приміщення чисті і охайні. На території відсутні колючі дерева, кущі, гриби та рослини з отруйними властивостями, зазначені у відповідному Переліку	1.1.1. В основному територія та приміщення чисті та охайні. На території відсутні колючі дерева, кущі, гриби та рослини з отруйними властивостями, зазначені у відповідному Переліку	1.1.1. На території закладу є нагромадження сміття, будівельного матеріалу, опалого листя тощо. На території наявні поодинокі колючі дерева, кущі, гриби та рослини з отруйними властивостями	1.1.1. Територія закладу та/або приміщення – занедбані та небезпечні для учасників освітнього процесу. На території наявні колючі кущі, дерева, рослини, гриби з отруйними властивостями
Щоденно здійснюється огляд території щодо її безпечності для учасників освітнього процесу.	Щоденно здійснюється огляд території щодо її безпечності для організації освітнього процесу.	Огляд території щодо її безпечності для організації освітнього процесу здійснюється періодично .	Огляд території щодо її безпечності для організації освітнього процесу не здійснюється .
Уся територія ділянки закладу освітлюється у вечірній та нічний час	Територія ділянки закладу освітлюється у вечірній та нічний час	Територія ділянки закладу частково освітлюється у вечірній та нічний час	Територія не освітлюється у вечірній і нічний час
...	...	...	...

Рис. 2. Схема визначення індикаторів оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти

На основі індикаторів можна обчислити значення критеріїв як середнє арифметичне значень цих індикаторів.

Зауважимо, що для проведення обчислень з метою знаходження критеріїв в одних випадках потрібно мати значення двох індикаторів, в інших – три, чотири, п'ять тощо.

Для спрощення таких обчислень і полегшення процесу знаходження значень критеріїв за індикаторами використаємо правила візуалізації, що запропоновані в згаданій методиці оцінювання освітніх і управлінських процесів стосовно визначених індикаторів (виділених у вербальному шаблоні клітинок у стовпцях, що відповідають певним рівням оцінювання):

- значення критерію визначається за більшістю співпадінь (виділених клітинок) отриманої в закладі інформації з вербальним шаблоном за кожним із двох сусідніх рівнів;

- якщо кількість співпадінь розподілилася між трьома рівнями, з яких ліві і праві значення однакові – використовується метод відкидання крайніх правих і лівих результатів;

- якщо є одне і більше співпадінь з вербальним шаблоном, що відповідає низькому рівню, критерій не може бути визначений на високий чи достатній рівень;

- якщо у вербальному шаблоні співпали два сусідні рівні, оцінювання здійснюється за нижчим рівнем [5].

Зауважимо, що ці правила впливають безпосередньо з властивостей згаданої вище шкали визначення рівня якості освітньої діяльності.

Знайшовши таким чином всі критерії, занесемо їх в матрицю самооцінювання освітніх і управлінських процесів ЗО, фрагмент якої зображено на рис. 3, де в першому стовпці представлено критерії (52 критерії), в наступному стовпці – проблемні питання діяльності ЗО, які визначилися під час оцінювання, в останніх стовпцях – результати самооцінювання ЗО.

Критерії самооцінювання	Проблемні аспекти освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти	Результати самооцінювання			
		В (4 б.)	Д (3 б.)	ВП (2 б.)	Н (1 б.)
Напрямок оцінювання 1. ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ					
Вимога 1.1. Забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці					
1.1.1. Приміщення і територія закладу освіти є безпечними та комфортними для навчання та праці	На території закладу є нагромадження сміття та опалого листя. Не вся територія закладу освітлюється у вечірній та нічний час. Значна частина огороження території відсутня. Наявні прохідні навчальні приміщення ...			+	
1.1.2. Заклад освіти забезпечений навчальними та іншими приміщеннями з відповідним обладнанням, що необхідні для реалізації освітньої програми	Окремі навчальні кабінети недостатньо обладнані засобами навчання для виконання освітньої програми		+		
1.1.3. Здобувачі освіти та працівники закладу освіти обізнані з вимогами охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, правилами поведінки в умовах надзвичайних ситуацій і дотримуються їх	Інструктажі/навчання з охорони праці з працівниками закладу освіти не проводяться ...				+
1.1.4. Працівники обізнані з правилами поведінки в разі нещасного випадку зі здобувачами освіти та працівниками закладу освіти чи раптового погіршення їх стану здоров'я і вживають необхідних заходів у таких ситуаціях	Інструктажі/навчання з працівниками закладу освіти щодо надання домедичної допомоги не проводяться ...				+
1.1.5. У закладі освіти створюються умови для харчування здобувачів освіти і працівників	Не всі учасники освітнього процесу задоволені умовами харчування			+	
1.1.6. У закладі освіти створюються умови для безпечного використання мережі Інтернет, в учасників освітнього процесу формуються навички безпечної поведінки в Інтернеті	Комп'ютери закладу освіти не облаштовані технічним засобами та інструментами контролю за безпечним користуванням мережею Інтернет				+
1.1.7. У закладі освіти застосовуються підходи для адаптації та інтеграції здобувачів освіти до освітнього процесу, професійної адаптації працівників			+		
У цілому за вимогою 1.1		Рівень, що вимагає покращення			

...

Рис. 3. Фрагмент матриці самооцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти

Наприклад, у наведеному фрагменті матриці два критерії мають значення «достатній рівень» (3 б.), ще два критерії – «рівень, що вимагає покращення» (2 б.), три критерії – «низький рівень» (1 б.).

Для визначення оцінки вимоги «1.1. Забезпечення здорових, безпечних і комфортних умов навчання та праці» здійснимо такі обчислення:

$$3 \times 2 = 6;$$

$$2 \times 2 = 4;$$

$$1 \times 3 = 3;$$

$$6 + 4 + 3 = 13;$$

$$13/7 = 1,86 \in [1, \text{с. 66}; 2, \text{с. 65}].$$

Отже, зазначена вимога має оцінку «рівень, що вимагає покращення» (2 б.).

На основі аналогічних обчислень здійснимо оцінку двох інших вимог («1.2. Створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм, насильства та дискримінації»; «1.3. Формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого до навчання освітнього простору»), а потім знайдемо оцінку напряму «Освітнє середовище».

Подібним чином можна знайти оцінки всіх вимог і напрямів оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти.

Для того, щоб отримати необхідну інформацію щодо індикаторів, методичними рекомендаціями з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти рекомендовано використати такі методи та інструменти збору інформації, як спостереження (форма спостереження за освітнім середовищем; форма спостереження за навчальним заняттям); вивчення документації (форма вивчення документації); опитування (опитувальний аркуш керівника; перелік питань для інтерв'ю; анкети) [3], що використовуються під час проведення інституційного аудиту [4].

Однак переважною частиною необхідної інформації щодо освітнього середовища, системи оцінювання результатів навчання учнів, педагогічної та управлінської діяльності керівник закладу разом із своїми заступниками та керівниками структурних підрозділів, органів громадського самоврядування, профспілкової організації закладу володіють відповідно до своїх повноважень. Тому для визначення більшості індикаторів оцінювання освітніх і управлінських процесів керівнику достатньо провести фокус-групове інтерв'ю із зазначеними відповідальними особами (групове інтерв'ю, організоване модератором у вигляді розмови 6–12 респондентів на певну тему).

Для знаходження значень тих небагатьох індикаторів, де потрібно знати частку учасників освітнього процесу, що по-різному оцінюють окремі підсистеми чи процеси в закладі (безпека освітнього середовища, правила для учнів, організація оцінювання школярів, харчування тощо), можна використати анкети, які запропоновані в наказі Державної служби якості України від 27.08.2020 № 01-11/42 «Про внесення змін у додатки до наказу Державної служби якості освіти від 09.01.2020 №01-11/1» [5].

Варто зауважити, що самооцінювання, як важливий компонент ВСЗЯО, докорінно відрізняється від самоаналізу освітньої діяльності, що здійснювався закладами освіти до прийняття Закону України «Про освіту» (2017) перед проходженням ними державної атестації і який зводився до підготовки інформації щодо стану матеріально-технічного, кадрового і навчально-методичного забезпечення закладу, особливостей організації та здійснення в ньому освітнього процесу тощо [6]. Адже державна атестація закладів освіти, а відповідно й самоаналіз, згідно з діючим раніше освітнім законодавством, проводилися, зазвичай, один раз на десять років. Водночас самооцінювання освітніх і управлінських процесів у тій чи іншій формі (комплексне самооцінювання, самооцінювання за окремими напрямками оцінювання, рівнями освіти тощо) має здійснюватися щорічно.

Тому запропонований нами підхід дозволяє значно зекономити час і зусилля педагогічних колективів під час здійснення ними самооцінювання, основною метою якого є отримання актуальної інформації щодо освітніх і управлінських процесів закладу освіти та підвищення на цій основі якості освітньої діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.11.2020 № 1480 «Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1480729-20#Text>.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 09.01.2019 № 17 «Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text>.
5. Наказ Державної служби якості України від 27.08.2020 № 01-11/42 «Про внесення змін у додатки до наказу Державної служби якості освіти від 09.01.2020 №01-11/1». URL: <https://sqe.gov.ua/law/nakaz-derzhavnoi-sluzhbi-yakosti-osviti-29/>.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2001 № 553 «Про затвердження Порядку державної атестації загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0678-01#Text>.